

METİN VE FOLKLOR BAĞLAMI İNDEKSLEMeye KARŞI*

Heda JASON

Çeviren: Orhun YAKIN**

Bu çalışmanın konusu olarak sözel ve halk edebiyatının tüm olası düzenleme ve sınıflamaları arasından indeksleme ve bağlam(lar) arasındaki ilişkilerin tartışılmasını aldım. Son yıllarda halk bilimi/folklor dilinde "bağlam", "gösterim"; yani en hazır ve kolay şekilde tanımlanabilen ve gözlemlenebilen sosyal ve teatral yönlerin ifadesi, anlamına gelecek biçimde daraltılmıştır (Dundes 1964; Fine 1984). Ancak, toplum ve birey için taşıdıkları anlamlar açısından sözel ve edebiyat halk ürünlerini şekillendiren daha önemli bağlamlar da vardır. Bu bağlamların incelenmesi, metinleri bir tür sıralamaya sokacağından faydalı olabilir ve diğer sorular da iyi sınıflanmış bir dizi metinler sayesinde yanıtlanabilir. Ürünleri motifler, bölümler, tipler ve türler, formüller anlamındaki dokular ve mecazlar şeklinde analiz ederek ve bunları anlamlı gruplar ve semantik alanlar halinde düzenleyerek araştırmacı çok çeşitli sorulara materyal oluşturabilir. Böylelikle sözel ve halk edebiyatı için bir bağlamlar serisi kısaca şemalaştırılır ve çeşitli düzeylerdeki düzenleme ilişkilerinin de planı çıkarılmış olur.

1) *Dil*. Bir gösterici/yazar (ya da göstericiler grubu) tarafından ürünleri oluşturmak/göstermek için kullanılan dilyalektler (lehçe, ağız) dilbilimsel bağlamı oluşturur. Dilin ve lehçelerin incelenmesi halk biliminin değil, dil biliminin faaliyet alanıdır, ama dilbilimsel araştırmanın sonuçları halkbilimcinin araştırmasının başlangıcın-

da bir temel olarak göz önüne alınmalıdır. Söz dağarcığının semantik yönü ve söz dağarcığının semantik alanlar şeklinde düzenlenmesi, kültürel ve sosyal anlamlılık, anlamlar ve işlevler incelendiğinde çok büyük önem taşır.

- 2) *Ses*. Herhangi bir ses gösterisi, seslendirilmese bile bazı müzikâl bileşenler taşır. (Burada bizi ilgilendiren müzik aletleri ile yapılan müzik değil, gösterilen/sergilenen bir metnin müzikâl bileşimidir). Sesin bu yönü, intonasyon metindeki anlamları belirleyebileceğinden aynı zamanda nakledilen/ezberden okunan ürünün (söylenmeyen, düzyazı ya da şiir dilinde ifade edilen) kelimelere dökülüşü ile de bağlantılıdır. Cümle yapısı ve melodi birbiriyle yakın ilişki içerisindedir ve bir ürünün veznini (prosodi) şekillendirirler. Söylenmiş metinlerin müzikâl bileşeni akademisyenlerce çok incelenmesine rağmen, nakledilen metinlerin ses bileşeni üzerinde çok az araştırma yapılmıştır. Toplumun müzikâl kültürü, sözel edebiyatın söylenmiş ya da söylenen ve nakledilen ürünlerin ses bağlamını biçimlendirir. Bu müzikâl kültürün incelenmesi müzikologların (etnomüzikologların) sorumluluğundadır ve sözel edebiyat araştırmacısı, müzikologdan aldığı sonuçla sınıflamalar ve diğer biçimler üzerine çalışır.
- 3) *Hareket*. İzleyici önünde sunulan herhangi bir ürün, "sözel metin" in

sözcükleme ve ses bileşeninden başka üçüncü bir özellik olan hareket bileşenini de içerir. Hareket, özel bir araştırma konusudur; bir kültür içindeki hareketin (örneğin müzik tanımlamaları ile karşılaştırılabilir) sistematik tanımları ve sınıflama şemaları henüz yapılmamıştır. Böyle tanımlama ve şemalar gösterinin, bağlamına yerleştirilmesine yardımcı olur.

4) *Edebi-sanatsal özellikler.* Ürünün iki temel düzeyi, metnin yezin(prosodi) ile düzenlenen dokusu ve içerik örüntülerine ve mantıksal biçimlere göre düzenlenen içeriğidir.

4.1) *Doku. (Texture)* Ürünün kelimelerinin mısralar, alliterasyon ve kafiyelemler şeklindeki metrik düzenlemesi; formüller; ve kullanılan şiirsel imajların figüratif dili oldukça fazla araştırılmıştır. Her ikisi de gösterici-irticalen söyleyen için kullanışlılık açısından bağlamı düzenlerler.

Bu güne değin herhangi bir etnopoetictürün formüllerini indekslemeye yönelik herhangi bir çalışma yapılmadığı gibi (Semantik alanlar) formüller halinde düzenlenen içeriğin bu bölümleri, araştırmacının dikkatini de çekmemiştir.

Her iki tip araştırma da bireysel (tekil) formülü, ait olduğu edebiyatın ve kültürün daha geniş bağlamı içine yerleştirir. Son zamanlarda teşbihin ilk indeksi, semantik alanlardaki teşbihlerin iki parçasının düzenlenmiş görünüşüyle derlenmiştir ve böylece bireysel teşbih ait olduğu edebî ve kültürel bağlama yerleşmiştir. (Seliyanov'un 1990 da Rus epikleri ve baladları için yaptığı çalışmada birkaç türün metinlerinin karıştırılması nedeniyle sonucun net olmaması üz-

cüdür).

4.2) *İçerik.* İçerik çok ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve düzenlenmiştir. A. Aarne (1910) anlatım ve yarı anlatım türleri için tiplerini, içerik üzerine temellendirirken, Wienert (1925) kısa, dinsel ve ders verici hikâyeler (parables) için oluşturduğu *Sinntypen*'i içeriğin ifadeleri üzerine oturtur. Anlatısal olmayan atasözleri için Permjakov, atasözleri içindeki tezin, mantıksal biçimi üzerine oturtulan bir mantıksal tipler şeması kurmuştur (Permjakov 1968 ve Kapçits 1983).

Her üçü de -bir içerik tipi, bir *Sinntype* ve bir mantıksal- tematik tip- tek bir metnin varyantlarını (birincil edebî bağlamı oluşturan bir seri değişkenler) o anki edebî bağlamına ; tür (ya da alt tür)'ünün daha geniş bağlamlarına ve ilişkili sosyal ünitenin repertuarına yerleştirir (Bkz. 7. madde). Bir tür için tipler şeması, türün farklı amaçlara hizmet eden içerikler havuzunu düzenler. Sözlü ve halk edebiyatının anlamlarının ve önemlerinin ait oldukları içeriklerinde (biçimlerinde değil) kodlandıkları akıldaki tutulmalıdır. Bir indeksin kullanımları içerisinde, bir kültür -toplumuna ait sözlü ve halk edebiyatı tarihindeki gelişmenin sistematik araştırılması da yatar. Bu bir kültür toplumdaki, tür repertuarının senkronik enine kesimlerinin bir seri tanımı temelinde gerçekleştirilir (ya da toplumun tüm repertuarında - aşağıda 6. Maddeye bakınız). Farklı kültürler sistematik olarak karşılaştırılabilir, belli bir kültürdeki "yüksek" ve "halk" edebiyatlarının sözlü ve yazılı geleneklerinin karşılıklı ilişkileri de sistematik olarak araştırıla-

bilir, vb (burada vurgu sistematiklik üzerindedir).

Anlamaların araştırılması, içerik hakkındaki kesin ve sistematik veriler üzerine yerleştirilmelidir ve bu veriler de yalnızca, şiirsel imajlar, formler, motifler, bölümler, içerik tipleri, fikir tipleri, mantıksal biçimler, türler vs. gibi çok çeşitli seviyelerde odaklaşan iyi hazırlanmış dizinlerden elde edilebilir.

- 5) *Edebi-tarihsel bağlamlar.* Bir kültürün bütün edebî repertuarı, geçmişi, bugünü, tüm sözlü ve yazılı geleneği, tüm halk ve yüksek edebiyatı, tüm dinsel ve lâik edebiyatı vs. tarihin belli bir anında, belli bir toplumun sözlü ve halk edebiyatı için en önemli bağlamı oluşturur. Buna, elbette ki komşu kültürlerin (mekân ve zamandaki) bağlamı oluşturmadaki önemli rolünü de ekleyelim. Her anlam düzeyindeki düzenli dizinler olmaksızın, verili bir edebiyat bütününün edebî bağlamı ile ilişkilerini sistematik olarak araştırmak imkansızlaşır. (Edebiyatın tarihsel gelişimi, karşılıklı-etkileşim, zaman ve mekândaki ilişkiler ve bir konunun 'hayatı' vs).
- 6) *Kültürel bağlamlar.* Edebiyata (sözlü edebiyatın olduğu dil, ses ve hareket) ek olarak kültür çok daha fazla öğeden oluşur. Tüm bunlar, sözlü ya da yazılı halk ya da yüksek edebiyatın bağlamlarını biçimlendirirler. Bunların içinde edebiyat için önem sırasına göre inançlar (resmî din vd.), her türden bilgi (bilimsel, teknik, felsefi), ve ideolojiler; görsel sanatlar, müzik ve dans; ve maddî kültür yer alır. Geçmişte varolmuş ve araştırılan, bugün de varolan tüm bu öğelerle edebiyatın ilişkisi, edebiyat ürünlerinin içeriğini semantik alanlar

şeklinde organize eden ve bunları araştırmacının tasarrufunda bulunan motif indeksleri şeklinde ele alınmalıdır.

7) *Sosyal ve Psikolojik bağlamlar.*

7.1) *Oyuncu.* Ürün, bir birey olarak (psikolojik yön) ve çeşitli karmaşıklık düzeylerindeki sosyal gruplaşmaların bir üyesi olarak (sosyolojik yön) göstericinin bilincinde yaşar. Bu gruplaşmaların çoğu "izleyici" yi oluşturur. Bir kasaba ya da bölgenin tüm göstericilerinin ortak özellikleri ile bir grup oluşturdukları söylenebilir. Bazı türler, tek bir gösterici tarafından oturularak sunulur; bazıları ise yine aynı toplumda bir grup insanın (her biri üretimin farklı bir parçasını oynayan) üretimi olarak sunulur.

7.2) *İzleyici.* Tek kişilik gösterideki izleyici, göstericinin kabilesi/köylüleri olabilir, ya da bir gezgin gösterici-ziyaretçi için gelen insanlardan oluşan tesadüfî bir grup olabilir. İzleyici aynı zamanda sabit, yani göstericinin sadık izleyicisi, köylüsü, kabilesinden biri/leri olabilir. Sözel sanatçının gösterisi, yalnızca izleyicinin çerçevesinde sosyal olarak anlamlıdır. İzleyici-topluluk, yaş, cinsiyet, meslek ve sınıf şeklinde bölünebilir; tüm bu bölümlerinin her biri belirli ürün grupları için kapalı bir izleyici olarak işlev görür. Gösterici(ler) ve izleyicilerin her ikisi de hazır olan ve deneysel olarak gözlemlenebilen birincil sosyal aktörlerdir. Davranışları ve etkileşimleri sözlü-edebî türün en üst düzeyindedir, anında gözleme açıktır ve kolaylıkla kaydedilip tanımlanabilir. Daha karmaşık gruplar ikincildir: Teoriktir ve gözlenemezler. Araştırmacı tarafından, birincil gösterici-izleyici gruplarının gözlemlenebilir ve

rileri temelinde oluşturulmaları gerekir, araştırılmaları daha gelişmiş bilimsel araçlar gerektirir. Böyle ikincil gruplamalar, etnik-dini, soy ve cinsiyete dair, profesyonel ve sınıf gruplamalarını, yerel topluluğun dışındaki üyeleri içerir. Bu gruplamalar zaman ve mekân bağlamında tüm toplumun her tarafına yayılabilir; etnik olarak homojen olan tüm bir kültür-toplum (ulus); hem etnik olarak bir çok kültür-toplumlarını hem de yukarıda sözü edilen türden saçılmış gruplaşmaları içeren kültürel bir alan (örneğin bir çok etnik-dinsel ulus ve grupla birlikte Müslümanların kültürel alanı).

7.3) *Sosyal organizasyon*. Sözlü ve halk edebiyatı üzerinde önemli derecede etkili bir üçüncü faktör de toplumun örgütlenmesi ve kurumlardır. Yaşam sosyal organizasyonun ve kurumların çerçevesi içinde akar ve edebiyat da yaşam etkinliğinin bir parçasıdır. Örneğin, dinsel kurumlarca üretilen popüler dinsel edebiyat, sözlü geleneğe doğrudan giren dinsel duâlar, sözlü edebiyatın Ortaçağ saraylarında gelişimi, tören ve âdetlerin zorlayıcı birer parçası olan sözlü edebiyat ürünleri ve politik güçler tarafından

propaganda amacı ile sözlü edebiyatın akışına müdahale edilmesi. Tüm bunlar, içerikler havuzunu ve onun sembolik anlamlarını değiştirir ve bu basit ünitelerin birleşimi çok daha karmaşık kompozisyonlar oluşturur.

Bireysel göstericiden, tüm bir topluma her sosyal ünite, ürünlerin içerisindeki bir dizi kompozisyon kurallarının yardımı ile birleştirilen, içerikler havuzundan inşa edilen ürünler repertuarına sahiptir. Bir motif indeksi içerikler havuzunu tarif eder ve semantik alanlar şeklinde düzenler; indeksin tipi (ya da mantıksal biçimlerin indeksi) tüm ürünleri tanımlar ve düzenler; ve tür indeksi de repertuarın kompozisyonunu tanımlar. Formül ve söz figürü dizinleri, ürünlerin dokusunu biçimlendiren şiirsel anlamı tanımlamalı ve düzenlemelidir. Böylece, indeksleme araştırma için her düzeyde gerekli ön şarttır. 1992 ye dek yapılan motif, tip ve tür dizinleri için Jason'un yakında çıkacak olan kitabının ikinci cildine bakınız.

* Journal of Folklore Research Volume 34, Number 3, September - December 1997

** H.Ü. Ed. Fak. Mütercimlik-Tercümanlık Bölümü Araştırma Görevlisi

BİZE GELEN GAZETELER

ANA SÖZÜ - 277012 Kişinev, Puşkin Sok. 22 MOLDOVA • **BULAK** - Başçavuş Sok. 36/3 06600 Seyranbağları - ANKARA • **DADAŞA MERHABA** - Vatan Cad. 12/F Tel: 346 58 87, Demetevler/ANKARA • **HAK VE ÖZGÜRLÜK** - 1504 Sofya / BULGARİSTAN, Tsrigratsko Şose Nu: 47/A Aleya-1 • **KELKİT ÇAYI** - Kelkit Belediyesi Kelkit / GÜMÜŞHANE • **YOZGAT BİRİKİM** - P.K. 37 YOZGAT